

Museer i Danmark og Tyskland. Ligheder, forskelle og grænseoverskridende samarbejde i Inter-region Danmark-Tyskland

Egentlig drejer det sig blot om et par kilometer, men nogle gange synes den verden, der ligger på den anden side af disse få kilometer at være en helt anden. Og det forundrer.

I denne artikel handler det om museerne i den sydlige del af Danmark og i Slesvig-Holsten, om museer beliggende i en bred korridor langs grænsen mellem de to lande. Danmark og Tyskland er to tæt forbundne nabolande med store geografiske, samfundsstrukturelle, værdimæssige og historisk.

Også museer er institutioner, som på deres respektive sider af grænsen forpligter sig på en værdikanon; de over hele verden gældende etisk retningslinjer for museer, som er indstiftet af International Council of Museums.

Historisk er museerne i regionen opstået samtidigt på baggrund af fælles samfundsmæssige betingelser. Desuden har en række museer i denne dansk-tyske region allerede ofte samarbejdet hen over grænser. Dermed kunne man forvente, at man gensidigt kender hinanden godt, ved hvordan museumsarbejdet fungerer i hinandens lande, og man forventer i denne henseende egentlig ingen fundamentale forskelle. Og alligevel viser det sig i forløbet af samarbejdet i Interreg-projektet MusBelt og NORDMUS, at museerne i Danmark og Tyskland adskiller sig fra hinanden langt mere end forventet. Det er ikke kun et interessant fænomen, men også et vigtigt aspekt, når det kommer til museumssamarbejde henover grænsen.

I begge projekter, MuseBelt og NORDMUS, engagerede danske og tyske museer sig fra 2014 – 2019 i at intensivere samarbejde hen over grænsen. Resultatet af projekterne blev grundlæggelsen af det grænseoverskridende museumsforbund NORDMUS. Det skal på lang sigt bidrage til at videreføre og forenkle samarbejdet mellem grænseregionens museer. Ved projekternes begyndelse gik de deltagende partnere ud fra, at en institutionisering af museumssamarbejdet ikke alene var i museernes interesse, men også forholdsvis let at realisere. Hos samtlige museer var der desuden en stor vilje til at samarbejde samt et omfangsrigt indre engagement hos alle og dertil også en stor kollegial opbajning. Til trods for det var det vanskeligere end forventet. Ikke kun forskellene i begge landes museumslandskaber, men også det gensidige manglende kendskab til disse forskelle overraskede. Det rejser spørgsmålet om, hvordan museumslandskaberne adskiller sig fra hinanden i de to lande; om det skaber særligt prægnante områder og forskelle, og hvordan det har indflydelse på museernes samarbejde hen over grænsen.

Artiklen undersøger disse forskelle og lighederne mellem museer i Tyskland (Slesvig-Holsten) og i Danmark og fokuserer på forskellenes konsekvenser for samarbejde på tværs af grænsen.

Økonomi- og personaleressourcer

Forud for artiklen er gennemført en omfangsrig dataindsamling, hvor Katrine Kølle Hansen fra Museum Lolland-Falster samt Heike Müller og Marieke Haak fra Oldenbruger Wallmuseum skaffede data fra 384 danske og 306 tyske museer og museumsfilialer. Dataindsamlingen fandt sted fra slutningen af 2016 til midten af 2018.

Ud over museets navn og type, detaljerede kontaktoplysninger og angivelser af museernes ejerskab og organisationsform, blev der spurgt til besøgstal, entrépriser, medarbejdere, antallet af frivillige medarbejdere og årligt budget.¹

Det var dog ikke muligt at skaffe tilstrækkeligt datamateriale på alle punkter. Det viste sig for eksempel problematisk at indhente informationer om budgetter, besøgende og brugere. For det første var talmaterialet ofte ikke tilgængeligt eller kun delvis tilgængeligt. For det andet er beregninger og opgørelser gennemført forskelligt og således ikke sammenlignelige.²

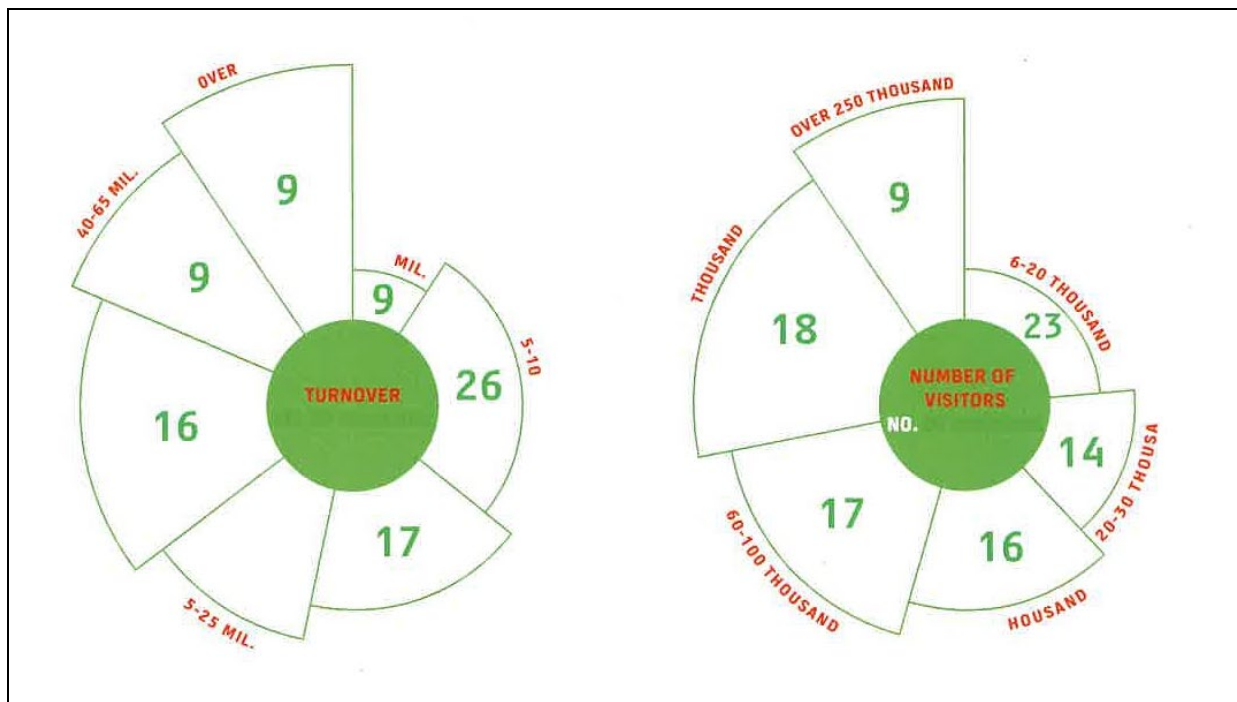
I den henseende er de data at betragte som indcier og tendenser, der peger i bestemte retninger. **Et komplet statistisk datagrundlag ville kræve, at alle eller langt størstedelen af de ansvarlige beslutningstagere på samtlige 670 adspurgte museer, hvilket ikke var muligt under de givne omstændigheder**.

En sammenligning mellem de danske og slesvig-holstenske museer viser en klar tendens: Det går bedre for de danske museer. De har flere medarbejdere, flere frivillige, større årlige budgetter og højere besøgstal. Mens de danske museer i undersøgelsen i gennemsnit har 16 medarbejdere, har de i Slesvig-Holsten kun syv. Et museumsbudget for et af de 97 statsanerkendte museer ligger mellem 3.750.000 og 210.000.000 kroner¹. Et museum i Slesvig-Holsten råder i gennemsnit over 1.300.000 kroner; **baseret på de 50 museer, som har svaret på spørgsmålene om deres budgetter**. Gennemsnitligt besøges danske museer af 32.398 gæster om året, mens et museum i Slesvig-Holsten har 21.951 gæster om året.

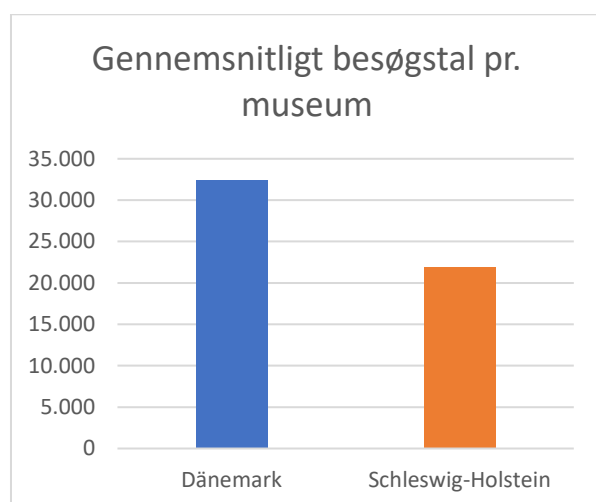
For hver besøgende råder et dansk museum således over 113 kroner, mens det i Slesvig-Holsten er 60 kroner per gæst. Som endnu en større forskel syner brugen af frivillige medarbejdere. Af de 384 danske museer i undersøgelsen benytter de 92 frivillig arbejdskraft - i gennemsnit 42 per museum. I Slesvig Holsten er tallet lavere. Af de 306 tyske museer i undersøgelsen benytter de 44 sig af frivillige, og med gennemsnitligt 17 frivillige per museum er antallet også betydeligt lavere end i danmark.

¹ Undersøgelsens data indhentet via en analyse af offentligt tilgængelige oplysninger på internettet og opfølgende spørgeskemaer og telefoninterviews. På internettet blev museernes hjemmesider afsøgt, dertil Museumverband Hamburg Schleswig-Holsteins hjemmeside, ODM - Organisationen Danske Museers hjemmeside, Danske Museer i Tal samt opslag i pootalen KRAK og dansk og tysk Wikipedia.

² Danske statsanerkendte museer råder over et fuldstændigt og selvstændigt budget, mens de mange forskellige ejerskabskonstruktioner bag mange tyske museer afstedkommer forskellige budgetmodeller: Nogle ejere forvalter selv museets ejendomme, mens personalet aflønnes af en støtteforening, mens udgifter til museets drift og udstillinger erhverves eksternt. I blandt betales løn til personalet af en kommune og alt andet af en forening. Mange kommuner har dog integreret museet fuldstændigt i kommunens daglige husholdning, og udgifterne til museet indgår i forskellige budgetter sammen med kommunens andre udgifter.

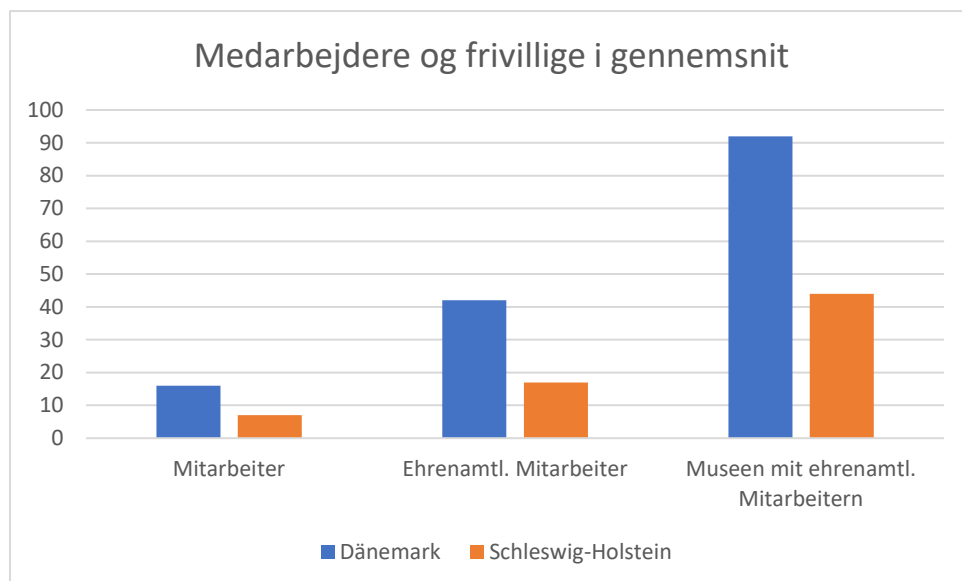
Grafik: Klog på Museer udgivet af Slots- og Kulturstyrelsen

Selv om tallene bør fortolkes med varsomhed, fremstår en ting tydeligt: De danske museer råder over større personalemæssige og finansielle ressourcer. Men de statsanerkendte danske museers ressourcer er bundet til en større opgaveportefølje. Dette forhold blev hyppigt tematiseret i samtaler med kollegaer og ledende museumsmedarbejdere, når det handlede om museumssamarbejde på tværs af grænsen.

Danske museer finder det ofte vanskeligt at finde styrkemæssigt ligeværdige partnerinstitutioner på tysk side, med hvem de kan indgå samarbejder. De tyske museer ønsker sig ganske vist ofte et tættere samarbejde hen over grænsen, men ser sig ofte i en situation, hvor de med deres begrænsede ressourcer enten ikke eller kun i begrænset omfang kan realisere det. Selv om der på længere sigt næppe ændres noget på denne ulige udgangsposition, er viden om situationen vigtig ved etablering og organisering af grænseoverskridende samarbejder.

Det er for eksempel nødvendigt i forberedelsesfasen at mødes for at planlægge – og allerede her må det tages i betragtning, at mangel på midler til de nødvendige rejseomkostninger kan udgøre en barriere, som kan være svær at overkomme.

Uligheden i museernes økonomiske forudsætninger blev også bemærket, da finansieringen af det dansk-tyske museumsforbund NORDMUS var under overvejelse. Det var målet at finansiere et minisekretariat ved hjælp af medlemsbidrag.

Fra dansk side foreslog man en model, som er vidt udbredt i den skandinaviske kulturverden: Den går ud på, at de deltagende institutioner betaler et bidrag, der svarer til deres størrelse målt på medarbejderantal eller årligt budget. Her viste begrænsningerne fra tysk side sig med det samme. En sådan model var for mange tyske institutioner ikke økonomisk mulig. De tyske deltagere havde råd til et overskueligt årligt medlemsbidrag. Det er fastsat til 1125 kroner, hvilket selv mindre institutioner har råd til. Dermed rækker de indkomne midler ikke langt, når det gælder finansiering af NORDMUS Forbundets drift. Det nystiftede museumsforbund skal således se sig om efter yderligere økonomiske kilder for overhovedet at sikre sig selv den mest nødvendige basisdrift.

Politiske, strukturelle og juridiske rammebetingelser

Forskellene i museumslandskabet angår ikke kun økonomiske og personalemæssige ressourcer. Der er også markante forskelle mellem de to lande, hvad angår museumslandskabets strukturelle forfatning. I Danmark organiseres museerne i nationalt regi med udgangspunkt i en museumslov.

Hvor et nationalt museum og statsligt medfinansierede regionale museer udgør museumslandskabet i Danmark, så findes en national ramme med sådanne strukturer ikke i Tyskland. Tyskland er en føderal forbundsrepublik med 16 forbundslande, som på forskellige politikområder besidder en høj grad af autonomi. Et af disse politikområder er kultur, forskning og uddannelse. Her gælder de i grundloven forankrede principper om forbundslandets selvbestemmelse og [overhøjhed over kulturelle anliggender](#). [Der gælder dog visse internationale konventioner, som Forbundsrepublikken Tyskland har ratificeret, og som derfor skal skrives ind i alle forbundslandenes lovgivning – såsom Malta-konventionen om beskyttelse af arkæologisk kulturarv i Europa.](#)

Forbundet har ingen egentlige opgaver, når det kommer til indenlandsk kulturpolitik. Dets kompetencer er betydeligt indskrænket og der findes ikke et egentligt Forbunds-kulturministerium, men blot et statsministerium for kultur og medierⁱⁱ. Der eksisterer derigennem kun få centrale nationale reguleringer og rammer inden for kulturområdet, og derfor findes der i

Tyskland heller ikke noget Nationalmuseum som i Danmark. Staten driver dog på nationalt plan Deutsche Historische Museum i Berlin og Bundeskunsthalle i Bonn og Forbundet underholder forskellige stiftelser inden for kulturområdet.

Forbundslande, byer og kommuner er vigtige for indsatsen på kulturområdet i Tyskland, som er en frivillig opgave for Forbundslandene og kommunerne. Det er op til dem selv, hvordan og i hvilket omfang de bedriver kulturarbejde, og om de driver og støtter museer.

De 16 forbundslande driver alle hver deres *Landesmuseum*, der typemæssigt fungerer som et nationalmuseum og således er sammenligneligt med Nationalmuseet i Danmark, dog ikke på nationalt niveau, men for hvert forbundsland, som for eksempel Slesvig Holsten.

De fleste tyske museer bæres dog hverken oppe af forbundsstaten eller forbundslandene, men drives i kommunalt regi eller under andre organisations- og konstruktionsformer, som støttes af kommunale midler. Dertil kommer også museer drevet på udelukkende privat basis.

Hvad angår støtte og finansiering af museer tegner der sig en firedelt struktur:

- A. Museerne er direkte integreret i statens, forbundslandenes eller kommunernes forvaltningsstruktur.
- B. Museerne er selvstændige institutioner (stiftelser, selskaber, foreninger, privat ejerskab etc.), som drives af forbundslandet eller kommunen, eller hvor forbundsland og kommune er hovedansvarlig for driften.
- C. Museerne er fuldkommen selvstændige institutioner (stiftelser, selskaber, foreninger), som modtager driftstilskud eller anden støtte fra forskellige kommuner og lignende.
- D. Museerne er fuldkommen selvstændige og privat finansierede institutioner.

Såvel de politiske og juridiske strukturer og rammebetingelser er i Danmark meget forskellig fra Tyskland. Danmark er en centraliseret stat, hvor en kulturminister og et kulturministerium administrerer regeringens kulturpolitik, der således har indvikling på hele nationen.

Den danske museumslov udstikker de grundlæggende rammer og regler for museumsområdet og fastlægger dermed også struktureren for det danske museumsarbejde centralt.

Lovens formål er at understøtte museernes arbejde og deres samarbejde for derigennem at sikre og formidle viden om Danmarks kultur- og naturarv og sikre adgang dertil og udvikle betydningen af disse i samspil med verden omkring. Under museernes arbejdsfelt hører udtrykkeligt også opgaver inden for fortidsmindeforvaltning, såvel som sikring af kultur- og naturarv i forbindelse med planarbejde og anlægsarbejder - inklusiv arkæologiske, etnologiske og naturhistoriske undersøgelser. De museer, der er omfattet af denne lov, er de statslige museer under Kulturministeriet, herunder Nationalmuseet og de statsanerkendte museer, som modtager et statsligt reguleret tilskud. Til forskel fra Tyskland findes der i Danmark et tydeligt hierarki, som giver en klar opgavefordeling museerne imellem.

I Danmark findes tre typer museer

- A) 6 Statsejede,
- B) 97 Statsanerkendte og statsstøttede museer
- C) Ikke-statsanerkendte museer – altså private og foreningsejede museer.

Gennem museumslovens retningslinjer medvirker staten til finansiering af de første to typer museer. Ligeledes sikres, at de to typer museer er forpligtede til alle at udføre opgaver og efterleve standarder for museer som defineret af International Council of Museums

(ICOM)ⁱⁱⁱ. Indsamling, bevaring, forskning, dokumentation og formidling er bundne opgaver for danske museer. Dertil kommer en forpligtelse til aktivt at varetage opgaver inden for fortidsmindepleje, arkæologi og planarbejde.

Overholdelse af kriterierne kontrolleres af staten og adgang til statstilskud afhænger af, at kriterierne opfyldes. En tydelig opgavefordeling resulterer også i, at statsstøtten gives i henhold til kunsthistorisk, kulturhistorisk, og naturhistorisk statsanerkendelse. Idet de museer, der er ansvarlige for forvaltningen af henholdsvis kulturmiljøer, bygningskultur og fortidsminder i henhold til museumsloven, arbejder inden for et fast afgrænset geografisk område, der dækker hele landet. Alle museer er forpligtet til at samarbejde.

De 97 statsanerkendte museer er ryggraden i det danske museumsvesen, og de dækker hele landet. Museerne er ofte konstruerede som selvejende institutioner med økonomisk og administrativ autonomi. Denne juridiske og organisatoriske selvstændighed skaber sammen med en tilstrækkelig grundfinansiering og personaleresourcer en solid og stabil ydeevne. Det tætte netværk og gensidige samarbejde gør det derudover muligt for museerne relativt hurtigt at engagere sig, når større fælles projekter skal realiseres.

Dette er for de tyske museers vedkommende anderledes. Der findes i dag en mangfoldighed af forskellige museer med forskellige ejerskaber og med forskellig ydeevne og ressourcer. I midten af det 20. århundrede var det typiske museum nok det kommunale museum. Eftersom museer hører under kommunernes frivillige opgaver, og eftersom mange kommuner har begrænsede økonomiske midler, og man har ønsket at finde veje til at drive museerne mere omkostningseffektivt, er disse siden 1980'erne og 90'erne ofte helt eller delvist frigjort fra et kommunalt ejerskab og ansvar.

Parallelt med udviklede museernes økonomiske situation sig ofte ikke særligt lovende og med tiltagende usikre fremtidsperspektiver. For museer i kommunalt regi findes en større planlægningsmæssig sikkerhed, men på bekostning af indskrænket økonomisk og administrativ selvstændighed, da de ofte fungerer som enheder i en kommunal forvaltning.

Dermed er det under en række omstændigheder ikke museumslederen, der træffer den endelige beslutning, men den overordnede, sektorchef, politisk udpegede embedsmænd, økonomiskefer eller borgmester. Et så tydeligt struktureret, landsdækkende og produktivt museumslandskab med mandat til at træffe selvstændige beslutninger som i Danmark findes ikke i Slesvig-Holsten

Finansiering af museer

Som allerede nævnt finansieres de statslige museer i Danmark primært af staten, og de supplerer med tilskud fra fonde, puljemidler og i en lille udstrækning også gennem egenindtægter.

De statsanerkendte museer finansieres via tre hovedkilder: Det statslige tilskud, driftstilskud fra kommuner (for eksempel i form af et vist beløb per borger) og gennem egenindtægter (entré, indtægter fra arrangementer og indtægtdækket virksomhed fra blandt andet arkæologiske udgravninger med mere). Dertil kommer fondsstøtte, projektmidler; det er ofte museerne selv, som søger midler til at finansiere projekter og tiltag. Som regel kan fonds- og puljemidler ikke finansiere museerens drift. Med de statslige og kommunale tilskud følger krav om, at museerne udfører særlige myndighedsopgaver, og at museerne engagerer sig aktivt i kommunen.

De tyske museers finansiering hører for de få museer på nationalstatsligt niveau direkte under forbundsstaten. De statslige museer på delstatsniveau finansieres af delstaten og delvist af

tilskud fra fonde, puljer og tildels også af egenindtægter. Derudover kan alle museer også søge tilskud fra puljemidler på forskelligt niveau og fra forskellige fonde og tilskudgivere. Museer på kommunalt niveau finansieres enten direkte af kommunen eller gennem kommunale tilskud. Her ses ofte en tendens til, at museerne holdes adskilt fra kommunens direkte ansvar og drives som selvstændige institutioner med kommunalt tilskud.

Det giver museerne større selvstændighed og fleksibilitet, men medfører også større usikkerhed ved, at personalet for eksempel ikke længere hører til i den kommunale forvaltning eller de kommunale tilskud måske reduceres fremadrettet. Desuden bidrager egenindtægter så som indtægter fra arrangementer og entrébetaling samt tilskud fra fonde og projektmidler.

Kontakt og kommunikation

Det at finde den rigtige kontaktperson og etablerere velfungerende kommunikationskanaler kan udgøre en hindring for grænseoverskridende museumssamarbejde. Eftersøgningen begynder med spørgsmålet om, hvilket museum som er det rette at henvende sig til med bestemte spørgsmål eller samarbejdsprojekter.

Den tydelige museumsstruktur på dansk side gør det lettere at finde frem til de rette; om det er kulturhistorie, kunsthistorie eller teknikhistorie, så er alle museer kategoriseret og identificerbare. Museer har ofte historisk betingede navne som for eksempel *Behnhaus-Drägerhaus* i Lübeck. At der her er tale om et kunstmuseum fremgår ikke ved første blik. Derimod afslører for eksempel *Fuglsang Kunstmuseum* alene i sit navn, at det er et kunstmuseum. Derudover er det i Tyskland ikke almindeligt at museer inddeles ligeså kategorisk som de danske statsanerkendte museer i kulturhistoriske museer, kunsthistoriske museer og naturhistoriske museer. Her findes specialiserede museer, men også mange blandingsformer. Det gør det af og til vanskeligt for danske partnere at navigere i det tyske museumslandskab og finde de museer, der svarer til deres egen institution.

En yderligere forskel mellem danske og tyske museer består i adgangen til navne, titler, telefonnumre og e-mail adresser. Den slags oplysninger er ofte vanskelige at finde, eller de fremgår ikke på tyske museers hjemmesider, mens der på dansk side ofte findes komplette medarbejderoversigter med navn, funktion, kontaktoplysninger og nogle gange også et foto. På det felt er de danske museer langt mere transparente end de tyske. Dog vil man muligvis opleve forandringer, da beskyttelse af persondata medfører, at der også i Danmark vil blive lukket mere og mere for personhenførbare oplysninger. I al fald letter den slags data kontaktmulighederne betydeligt.

Når kontakten er etableret, så er kontakt til en person ofte også vigtig. På dansk side handler medarbejderne ofte selvstændigt og med et vidtrækkende mandat, også selv om de ikke har deres færd på direktionsgangen. På tysk side er det ofte nødvendigt at spørge opad, hvis medarbejderen ikke hører til i husets ledelse. Tilgængæld sørger de tyske museers klare hierarkiske struktur for, at en relativ hurtig beslutningsproces er på plads, så snart der foreligger et okay fra ledelsen. I det flade danske hierarki kan det derimod af og til tage tid, inden alle nødvendige afvejninger er gennemført.

Den grænseoverskridende kommunikations succes, og i sidste ende også projekternes og det generelle samarbejde, hænger altid tæt sammen med de forbundne personer, der hver især har brug for deres museers institutionelle rygdækning. En sidste hensigtsmæssig pointe, hvad angår kommunikation er, at danskerne konsekvent er digitale, mens man i Tyskland er noget mere tilbageholdende. Kommunikation i Danmark føres næsten udelukkende over elektroniske og sociale medier. Det gælder for eksempel tilmeldinger til arrangementer og udsendelse af faktura og indbydelser. En årsag er sikkert, at det danske postvæsen tager 10

kroner for at formidle et standardbrev indlands, altså næsten fem kroner mere, end det koster i Tyskland.

Sammenfatning

Det i inddelningen stillede spørgsmål lød: Hvordan adskiller de to landes museumslandskaber sig fra hinanden, tegner der sig udprægede forskelle, og har de indflydelse på samarbejdet hen over grænsen?

Sammenfattende kan vi slå fast, at der i Danmark findes en tydelig og hierarkisk inddelt museumsstruktur med klare opgavefordelinger og med et grundlæggende tilstrækkeligt økonomisk grundlag. Det sikrer museerne en langsigtet sikkerhed for planlægning og en solid ydeevne.

På tysk side findes en sådan struktur ikke. Derved er museumslandskabet mere broget og mere dynamisk, men også mindre let at overskue. Dertil kommer, at museerne, hvad angår økonomi og personaleressourcer, især på mindre steder, ikke kan sammenlignes med de danske. Dertil kommer vanskeligheder med at orientere sig i museumslandskabet og finde egnede partnerinstitutioner, som er i øjenhøjde. Her er vil hjælpe at udvikle en model for, hvordan også museer med forskellige personalemæssige, faglige og økonomiske kræfter kan arbejde godt sammen.

De danske museer indgår i stærke netværk sammen og har et tæt samarbejde; det fordrer den danske museumslov. Tyske museer er snarere solitære og arbejder ikke sammen i lignende tætte netværk, som deres naboer mod nord.

På den anden side er de tyske museer mere frit stillede til engagere sig i de arbejdsområder, de ønsker. Der findes intet fast defineret geografisk ansvarsområde og heller ingen faste definerede indholdsområder (for eksempel kultruhistorie, kunsthistorie eller teknikhistorie), som de på grund af givne regler skal lade sig begrænse af. De styres heller ikke af et kulturministerium eller en myndighed, som Slots- og Kulturstyrelsen i Danmark. De tyske museer kan profilere sig individuelt.

Ikke desto mindre har de danske museer på kommunalt plan for det meste en større selvstændighed end de tyske. Eftersom danske museer ofte organiseres som selvejende institutioner, er de administrativt og økonomisk selvstyrende. Museer med kommunalt ejerskab i Tyskland er derimod en del af kommunens forvaltningsstruktur, og den øverste besluttende myndighed er ikke museets direktør, men fx borgmesteren.

De under tiden begrænsede ressourcer på tysk side tvinger dem til efter omstændighederne til at indskrænke sig til bestemte dele af ICOMs foreskrevne arbejdsfelter: indsamling, bevaring, forskning, dokumentation, udstilling og formidling.

Eftersom bidragsyderne på tysk side ofte er kommunerne, er der også deres prioriteter og arbejdsområder at tilgodese. Ofte er der et ønske om høje besøgstal, og at kommunen får god synlighed udadtil. Turister skal lokkes til, og der skal skabes et godt image for kommunen. Derfor prioriteres udstillinger og attraktive begivenheder højt. Museernes mindre synlige arbejdsområder: indsamling, pleje af samlinger, dokumentation og forskning sakker bagud på grund af resourceknaphed.

Danske museer derimod holdes via loven fast på at dække alle museologiske arbejdsområder. Derudover er de forpligtede til at varetage myndighedsopgaver inden for fortidsmindeforvaltning og arkæologi samt planarbejde. Derigennem garanteres de på den ene side et bredt spektrum af arbejdsopgaver, og på den anden side er de via disse brede hverdagsopgaver stærkt involveret.

Mens udfordringen for grænseoverskridende samarbejde på tysk side kan være mangel på personale og økonomiske midler, er udfordringen på dansk side simpelthen mangel på tid.

Hvordan udøver disse forskelle så indflydelse på museernes samarbejde hen over grænsen i den sydlige del af Danmark og i Slesvig-Holsten? Forskellene kan udgøre barrierer for samarbejde. I sidste ende handler det hovedsagligt om at kende forskellene og så styre uden om de barrierer, de skaber. Det vigtigste er dog viljen til at arbejde sammen, mødet mellem engagerede mennesker fra de pågældende museer og skabelsen af gunstige rammebetingelser for et dansk-tysk samarbejde. Forudsat det, kan forskellene i det danske og tyske museumslandskab opfattes helt anderledes; ikke som barrierer, men som et interessant fænomen, som man gensidigt kan lære af.

Kilder:

ⁱ Learn about Danish Museums. The Danish Agency for Culture and Palaces, 2018 (data from 2017)

ⁱⁱ Bundesregierung. Staatsministerin für Kultur und Medien, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/bundesregierung/staatsministerin-fuer-kultur-und-medien>, Download 23.02.2019

ⁱⁱⁱ Icom, ICOM Code of Ethics for Museums, Paris, 2017, <http://www.icom-deutschland.de/client/media/362/icomeng.pdf>, Download 23.02.2019